



انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران



فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

Volume 2, Issue 1, 2022

## Investigation of the Place of Religious Programs in the Correctional and Educative Approach of the Prisons Organization

Ahmad Ranjbari <sup>1</sup>, Akbar Rajabi <sup>\*2</sup>, Samira Golkhandan <sup>3</sup>

1. Ph.D Student, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanity, Khomein Branch, Islamic Azad University, Khomein, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanity, Khomein Branch, Islamic Azad University, Khomein, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanity, Khomein Branch, Islamic Azad University, Khomein, Iran.

### ARTICLE INFORMATION

**Type of Article:**

**Original Research**

**Pages: 51-60**

**Corresponding Author's Info**

**ORCID:** 0000-0001-7609-016X

**TELL:** +989181651009

**Email:** a.rajabi135353@gmail.com

**Article history:**

**Received:** 27 Jan 2022

**Revised:** 22 Feb 2022

**Accepted:** 24 Feb 2022

**Published online:** 21 Mar 2022

**Keywords:**

Religious Programs, Prisons Organization, Correctional and Educative Approach, Self-Purification and Self-cultivatio.

### ABSTRACT

Correctional and educative approach towards prisoners is one of the important issues of high significance in policy making regarding prisons. In this paper, an attempt has been made to investigate the place of religious programs of the country's Prisons and Security and Corrective Measures Organization and the effect of these programs on the education and correction of prisoners. The present paper is analytical-descriptive and the subject is studied using the library method. The findings of the paper indicate that the country's Prisons and Security and Corrective Measures Organization has paid attention to religious programs in its correctional approach towards prisoners. According to the regulations of the Prisons Organization, various religious programs are envisaged in order to purify and cultivate the soul and raise the faith and beliefs of the prisoners and keep them from committing crimes. The country's Prisons and Security and Corrective Measures Organization is attempting to affect prisoners through religious education, correction of prisoners' attitudes towards existence, human beings, and self, and educative trainings such as self-control training of criminals. To achieve such a goal, it is necessary for the country's Prisons and Security and Corrective Measures Organization to use indirect methods and benefit from the views of experts and criminologists in this regard.



This is an open access article under the CC BY license.

© 2022 The Authors.

**How to Cite This Article:** Ranjbari, A; Rajabi, A & Golkhandan, S (2022). "Investigation of the Place of Religious Programs in the Correctional and Educative Approach of the Prisons Organization". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(1): 51-60.



انجمن علمی فقه‌جزای تطبیقی ایران

# فصلنامه فقه‌جزای تطبیقی

www.jccj.ir



فصلنامه فقه‌جزای تطبیقی

دوره دوم، شماره اول، بهار ۱۴۰۱

## بررسی جایگاه برنامه‌های مذهبی در رویکرد اصلاحی و تربیتی سازمان زندان‌ها

احمد رنجبری<sup>۱</sup>، اکبر رجبی<sup>۲</sup>، سمیرا گل خندان<sup>۳</sup>

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

### چکیده

رویکرد اصلاحی و تربیتی در خصوص زندانیان از موضوعات مهمی است که در سیاست‌گذاری مربوط به زندان‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. در این مقاله تلاش شده به بررسی جایگاه برنامه‌های مذهبی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور و سازوکار تأثیر این برنامه‌ها بر تربیت و اصلاح زندانیان پرداخته شود. مقاله حاضر توصیفی تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی موضوع مورد اشاره پرداخته است. یافته‌های مقاله بر این امر دلالت دارد که سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور در رویکرد اصلاحی خود نسبت به زندانیان به برنامه‌های مذهبی توجه کرده است. مطابق آیین‌نامه سازمان زندان‌ها، برنامه‌های مختلف مذهبی در راستای تهذیب و تزکیه نفس و بالا بردن ایمان و اعتقادات زندانیان و دور کردن آنان از ارتکاب بزه پیش‌بینی شده است. سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور در صدد است از طریق آموزش‌های مذهبی، اصلاح نگرش زندانیان به هستی، انسان و خویشتن، و آموزش‌های تربیتی مانند آموزش خودکنترلی بزهکاران بر آنان تأثیرگذار شود. برای رسیدن به چنین هدفی لازم است سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور از روش‌های غیرمستقیم استفاده کرده و از دیدگاه متخصصان و جرم‌شناسان در این خصوص بهره‌برد.

### اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۵۱-۶۰

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد از کید: ۱۶X-۷۶۰۹-۰۰۰۱-۰۰۰۰

تلفن: +۹۸۹۱۸۱۶۵۱۰۰۹

ایمیل: a.rajabi135353@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۸

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۳

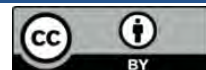
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۱/۰۱

واژگان کلیدی:

برنامه‌های مذهبی، سازمان زندان‌ها، رویکرد اصلاحی و تربیتی، تهذیب و تزکیه نفس.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.



© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

## مقدمه

سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور سازمانی برای نظارت بر زندان‌ها در ایران است که به‌طور مستقیم زیر نظر رئیس قوه قضائیه فعالیت می‌کند. وظیفه مهم و اساسی سازمان زندان‌ها، اصلاح و تربیت است. اگر بزهکاران را سال‌های تحمل کیفر در زندان‌ها با بهترین امکانات بهداشتی، تغذیه‌ای نگه‌داری کنیم بدون آنکه بر شخصیت، روان و اندیشه آن‌ها تأثیری بگذاریم و به‌منظور بازپروری اجتماعی آن‌ها اقدامی نکنیم به صورتی که پس از خروج از زندان و ورود به جامعه بازگشتی سعادتمندانه نداشته باشند، در حقیقت همه عمر مددجویان و سرمایه‌های ملی را به هدر دادیم. سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی دو وظیفه اصلی را عهده‌دار می‌باشد: اجرای مجازات حبس همراه با تعلیم و تربیت و تهذیب برای بازگشت مجدد موفقیت‌آمیز بزهکاران به جامعه. در خصوص سازمان زندان‌ها و اصلاح زندانیان تألیفات متعددی انجام شده است: نصرالله اسدی غلامی در مقاله‌ای، نقش سازمان زندان‌ها در پیشگیری از وقوع جرم، مجله اصلاح و تربیت را مورد بررسی قرار داده است (اسدی غلامی، ۱۳۷۴). محمد زاهدی اصل نیز، در مقاله‌ای، نظرات زندانیان نسبت به عملکرد کارگزاران و برنامه‌های ندامتگاه‌های قصر و اوین را مورد بررسی قرار داده است (زاهدی اصل، ۱۳۸۰). همچنین پرویز محمد نژاد، در مقاله‌ای به بررسی حقوق زندانیان (محکومان) در آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور پرداخته است (محمد نژاد، ۱۳۸۳). اما جایگاه برنامه‌های مذهبی در رویکرد اصلاحی و تربیتی سازمان زندان‌ها مورد توجه قرار نگرفته است. در این مقاله تلاش شده به این موضوع مهم پرداخته شود که برنامه‌های مذهبی در رویکرد اصلاحی و تربیتی سازمان زندان‌ها چه جایگاهی داشته و سازمان زندان‌ها امیدوار هستند که برنامه‌های مذهبی چگونه بر اصلاح و بهبود زندانیان تأثیرگذار باشد؟ به‌منظور بررسی و

پاسخ به سؤالات مورد اشاره ابتدا تأثیر مذهب بر اصلاح و تربیت زندانیان بررسی شده، سپس به جایگاه برنامه‌های مذهبی در رویکرد اصلاحی و تربیتی سازمان زندان‌ها پرداخته و در نهایت از نحوه و کیفیت تأثیرگذاری برنامه‌های مذهبی بر اصلاح زندانیان بحث شده است.

## ۱- تأثیر مذهب بر اصلاح و تربیت زندانیان

واژه دین در فرهنگ لغات، مترادف با کلماتی چون، حکم و قضا، رسم و عادت، شریعت و مذهب، همبستگی و غیر آن آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۵۷۲). اما مفهوم اصطلاحی دین، بسیار متنوع و گسترده است و اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان هرکدام تعاریفی را از دین ارائه داده‌اند. از نظر آیت‌الله جوادی آملی دین عبارت است از: مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها می‌باشد (جوادی آملی، ۱۳۷۲: ۹۳)، که منشأ الهی دارد. «دین به معنای زندگی بشر در روابط فوق بشری‌اش می‌باشد، یعنی رابطه او با قدرتی که او به آن احساس وابستگی می‌کند؛ صاحب‌اختیاری که او، خود را در برابر آن مسؤول می‌بیند، و وجود غیبی که او، خود را قادر به ارتباط با آن می‌داند، در آرمان وابستگی دینی، مسؤولیت و ارتباط به یکدیگر متعلق‌اند» (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۱). می‌توان گفت که دین عبارت است از مجموعه معارف عقیدتی، احکام و قوانین عملی و اخلاقی، در ابعاد گوناگون فردی و اجتماعی که از سوی خداوند یکتا توسط پیامبران برای هدایت همه‌جانبه مادی و معنوی بشر فرستاده شده و با عقل و فطرت انسانی سازگار است و در صورت پیاده شدن به‌طور کامل سعادت و رستگاری دنیوی و اخروی انسان را تأمین می‌کند. اگر دین را مجموعه‌ای از ارزش‌ها، عقاید، سنت‌ها، آداب و رسوم و جز آن، که از طریق پیامبران از سوی خدا نازل شده است، بدانیم، می‌توان گفت که دین در تعیین هویت و به هم پیوستن یک گروه یا یک ملت نقش اساسی دارد. مناسک دین، برای کارکرد درست زندگی اخلاقی ما، به همان اندازه ضروری‌اند که خوراک برای

توجه نمود که در ارائه خدمات تربیتی برای نهادینه‌سازی اصول مذهبی از طریق آموزش‌های پایدار و هدفمند باید به جنبه‌های اخلاقی، نیک‌اندیشی، هنجارگرایی و تأکید بر انجام فرایض دینی توجه خاص نمود. تثبیت باورهای دینی و اخلاقی نه تنها در تقویت، استمرار و تکرار رفتارهای بهنجار و نزدیکی با مردم مؤثر است، بلکه جنبه پیشگیرانه در مواجهه با شرایط جرم‌زا نیز خواهد داشت (میر کمالی و حسینی، ۱۳۹۴:

۱۰۲). رابطه منفی میان حساسیت مذهبی و گرایش به رفتارهای ضداجتماعی بیانگر آن است که یک رویکرد تقابلی میان گرایش‌های مذهبی و این‌گونه رفتارها وجود دارد (سلیمی و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۱)؛ لذا می‌توان ادعا نمود حساسیت‌های مذهبی می‌تواند به‌عنوان یک عامل بازدارنده درونی در برابر ضد هنجارگرایی عمل کند. این خودکنترلی از یک‌سو ناشی از خوف عقوبت الهی و آثار اجتماعی ناشی از رفتارهای ناهنجار است و از سوی دیگر به دلیل غلبه امیدواری ناشی از ایمان به خدا و انعطاف در همگرایی با هنجارهای محیطی ایجاد می‌شود (بیرامی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۸). در حقیقت زمانی که آدمی دور از چشم آشنایان، همسایگان و قانون است، افکار عمومی و هیچ‌چیز دیگری کارهای وی را کنترل نمی‌کند، بلکه در این حالت کنترل کار در پرتو ایمان به قدرتی صورت می‌گیرد که در همه مکان‌ها و زمان‌ها شاهد آدمی است، این زمان بیش از هر چیز بر پیشگیری از جرم اثر می‌گذارد (کینگ، ۱۳۵۵: ۲۷). برابر پژوهش‌های میدانی از بزهکاران کانون اصلاح و تربیت لرستان که در سال ۹۵ صورت گرفته است، حدود ۹۵٪ از مددجویان فاقد خانواده‌های مذهبی و باورهای مذهبی بوده‌اند (قبادیان و روشن پور، ۱۳۹۵: ۶۲). بنابراین، در برخورد با بزهکاران حمایت‌های شناختی و معرفتی نخستین گام اصلاحی به شمار می‌رود. بی‌شک توانمندسازی مددجویان از طریق پیوند آن‌ها با تعالیم دینی و تقویت گرایش‌های مذهبی بالاترین اثر پیشگیرانه و اصلاحی را به دنبال خواهد داشت. زیرا به فرموده پیامبر اکرم صلی‌الله

نگه‌داشتن زندگی جسمانی ما ضرورت دارد؛ زیرا از طریق مناسک است که گروه خود را تأیید و حفظ می‌کند. شهید مطهری نیز در این رابطه می‌گوید: ایمان مذهبی آثار نیک و فراوان دارد، چه از نظر تولید بهجت و انبساط، چه از نظر نیکو ساختن روابط اجتماعی و چه از نظر کاهش و رفع ناراحتی‌های ضروری، که لازمه ساختمان این جهان است (اصغری، ۱۳۸۵: ۱۵۴-۱۲۹).

## ۲- نقش باورهای دینی در اصلاح بزهکاران

امروزه توجه به نقش دین در پیشگیری اولیه و نیز بازدارندگی ثانویه از تکرار جرم به‌عنوان یکی از نظریات قابل‌اثبات در جرم‌شناسی موردتوجه قرار گرفته است. در این رابطه تأثیر اندیشه‌های دینی در ایجاد شخصیت پیشگیرانه و خودکنترلی آگاهانه از ارتکاب جرایم در میان نظریه‌پردازان غربی نیز مورد اذعان است. در این خصوص برخی از جامعه‌شناسان به این نتیجه رسیده‌اند که حداقل برخی از ابعاد دین را می‌توان دارای نقش بازدارنده در خصوص دسته‌ای از رفتارهای غیرقانونی دانست (تی و دیگران، ۱۳۷۹: ۱۴۵). به‌عنوان مثال اثر فعالیت مذهبی و با الگوگیری اجتماعی، بهزیستی معنوی و عقاید منفی درباره مصرف مواد مخدر، نشان داد که رابطه معکوسی میان مصرف مواد مخدر و بروز رفتارهای خطرناک و ناهنجار ناشی از آثار سوءمصرف مواد با مذهب‌گرایی وجود دارد. در تبیین این رابطه به نظر می‌رسد که مذهب با ایجاد قوانین و قواعد درونی و بیرونی برای فرد هنجارهایی را مشخص می‌کند و فرد را به داشتن باورها و نگرش‌هایی سوق می‌دهد که سبب ایجاد مصونیت در برابر مصرف موارد می‌شود (یاوری و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۶۷).

حقایقی مانند وجود خدا، معاد و پاداش و کیفر بر اساس اعمال چنانچه به‌صورت ادله عقلی متقن ارائه شود و باور قلبی نسبت به آن‌ها ایجاد شود، تأثیر به‌سزایی در اصلاح رفتار و پیش‌گیری از انحراف و ارتکاب گناه دارد. در این رابطه باید

### ۳- برنامه‌های مذهبی سازمان زندان‌ها

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از آنجا که وابسته بودن زندان‌ها به نهادهای امنیتی و انتظامی، چندان با فلسفه اصلاح و تربیت سازگار نبود به موجب لایحه قانونی واگذاری امور زندان‌ها به وزارت دادگستری مصوب ۱۳۵۸ تمامی زندان‌ها و مؤسسات صنعتی و کشاورزی وابسته به امور زندانیان از شهربانی کل کشور منفک و به وزارت دادگستری ملحق گردید و سپس در اجرای بند ۵ از اصل ۱۵۶ قانون اساسی که اصلاح و تربیت مجرمان را از وظایف قوه قضائیه برمی‌شمارد و به موجب قانون تبدیل شورای سرپرستی زندان‌ها به سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور در سال ۱۳۶۴، نهاد زندان به سازمان مستقلی در ردیف سازمان‌های وابسته به قوه قضائیه تبدیل گردید. وانگهی در این زمینه‌ها جز تطابق با شرایط اداری نوین، این آیین‌نامه‌ها، نوآوری چندانی با خود به همراه نداشتند. در این میان تنها می‌توان به آیین‌نامه مصوب ۱۳۸۰ و آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها مصوب سال ۱۳۸۴ اشاره نمود که در پرتو راهبرد توسعه قضایی و سیاست‌های کیفی نوین به‌ویژه باهدف زندان زدایی اتخاذ شده و باهدف کاهش برخی آثار آسیب‌زای زندان و سرانجام کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها به تصویب رسید (گودرزی بروجردی، ۱۳۸۷: ۱۴۳). طبق ماده ۲۲۸ آیین‌نامه مصوب ۱۳۸۰ مسؤولان و کارکنان واحد فرهنگی به‌طور مستمر با زندانیان در تماس بوده ضمن موعظه مذهبی و تعلیم مبانی عقیدتی اسلام و تبلیغ و راهنمایی لازم نسبت به تهذیب و تزکیه نفس و تحکیم مبانی اعتقادی زندانیان و الفت آنان به اخلاق و تسکین درونی و ایجاد امید به اصلاح زندگی سالم در آنان جهت بازگشت مجدد به جامعه و ادامه زندگی سالم اجتماعی تلاش نمایند. اجرای برنامه‌های نماز و عبادات بر عهده کارکنان یا نماینده این واحد است. اصولاً اجرای مقررات انضباطی و برنامه‌های آموزشی و تربیتی و کار بدون تقویت مبانی ایمان و اعتقادات مذهبی در اصلاح و

علیه تحکیم روابط با خداوند متعال و توکل بر او انسان را به نیرومندترین مردم مبدل خواهد ساخت (ری‌شهری، ۱۳۸۸: ۴۱). برابر نتایج حاصل از داده‌های آماری بین دین‌داری و انجام واجبات دینی زندانیان و بزهکاری آنان رابطه معناداری وجود دارد و با افزایش میزان دین‌داری نوجوانان بزهکاری آنان کاهش می‌یابد. همچنین، میان متغیرهای میزان اهمیت دادن به نماز، میزان اهمیت دادن به قرآن، میزان اهمیت دادن به دعا و میزان اعتقاد به روز قیامت نوجوانان و متغیر میزان دین‌داری و عمل به واجبات آنان رابطه معناداری وجود دارد و با افزایش متغیرهای مذکور میزان بزهکاری آنان کاهش می‌یابد. البته نکته مهم در خصوص اثرگذاری این اقدامات، ضرورت مراقبت‌های پسا قانونی است. بیشتر این نوجوانان پس از خروج از کانون بار دیگر در محیط جرم‌زا و هنجارستیز سابق قرار گرفته و با دوگانگی آموزشی و فکری مواجه می‌شوند و در نتیجه قدرت محیط و عدم امکان ترک یا مخالفت با آن با دیگر به‌سوی رفتارهای هنجارگریز سوق داده می‌شوند. از منظر جرم‌شناسی نیز حضور کودک و نوجوان در چنین محیطی منجر به تقویت شخصیت مجرمانه او خواهد شد.

در این میان، دین اسلام به‌عنوان وجه اکمل ادیان، توجه ویژه‌ای به نقش پیشگیرانه دین‌داری در بروز رفتارهای گناه‌آلود و نقض حریم الهی و نیز حقوق انسان‌ها دارد. قرآن کریم بیش از همه به اصلاح و تربیت افراد و جهت‌دهی آنان به‌سوی اخلاق‌گرایی و اعمال حسنه و جلوگیری از ارتکاب گناه و معصیت اهتمام ورزیده است. لذا اندیشه دین مبتنی بر نوعی پیشگیری اصلاحی است و سعی بر آن دارد که با تعلیم و تربیت صحیح افراد، رشد تعالی فکری و فرهنگی جامعه و شناخت زمینه‌های ارتکاب جرم و برطرف نمودن آن‌ها تمایلات مجرمانه را سرکوب نماید. تأثیر باورهای مذهبی در هنجارگرایی بارها مورد آزمون محققان قرار گرفته است.



اقدامات سازمان، در ارتباط با کلیه بازداشت‌شدگان، زندانیان، خانواده‌های آنان و کارکنان سازمان، مبتنی بر رعایت اصول زیر است: الف - احترام به عزت و کرامت انسانی و رعایت حقوق و آزادی‌های مشروع؛ ب - اتکا به تعلیم و تربیت دینی و ارائه الگوی سبک زندگی ایرانی اسلامی و تقویت روحیه خداپرستی، مهرورزی و ایثار؛...» در ماده ۶۴ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰، نیز ساعات مشخصی برای انجام فرایض دینی در نظر گرفته شده است.

**۴- روش‌های تأثیر برنامه مذهبی سازمان زندان‌ها بر زندانیان**  
باید توجه داشت، تغییر در باورهای زندانیان تا اندازه قابل توجهی در گرو تغییر رویکرد معنوی و مذهبی آن‌ها است؛ زیرا عامل مذهب، سبب تقویت «پلیس درون» آن‌ها شده و در نتیجه خود به این نتیجه می‌رسند که نباید هنجارها را نقض کنند؛ چراکه در درجه اول خداوند شاهد و ناظر اعمال آن‌ها است (معظمی، ۱۳۹۲: ۱۸۵). از دیدگاه برخی جرم‌شناسان، ارتکاب جنایت در اغلب موارد، نقض اصول اخلاقی و مذهبی است (کی‌نیا، ۱۳۷۰: ۲۵۰). بنابراین با رفع این خلأ می‌توان مانع از بزهکاری مجدد آن‌ها شد. از این رو برنامه‌های مذهبی بخش مهمی از رویکرد اصلاح‌گرایانه سازمان زندان‌ها را تشکیل می‌دهد. در این قسمت به بررسی نحوه تأثیر برنامه مذهبی سازمان زندان‌ها بر زندانیان پرداخته می‌شود.

#### ۴-۱- تزکیه و تهذیب نفس

در زندان‌هایی که مطابق نظام‌های جدید اداره می‌شوند امر تربیت مجدد زندانیان بر دو پایه اصولی قرار گرفته است که یکی «اصلاح اخلاقی و روانی» محکومین می‌باشد و دیگری انطباق اجتماعی آنان. سعی مسؤولان امور زندان‌ها بر این است که به هر ترتیب زندانی را متقاعد کنند تا خود را اصلاح نماید. زیرا فقط خواست خود زندانی است که می‌تواند یک ضمانت اجرای مطمئن برای اصلاح حقیقی اخلاق و رفتار او

تربیت زندانی چندان مؤثر نخواهد بود. برای تقویت ایمان و اعتقادات مذهبی زندانیان، مربیان مذهبی بایستی با همکاری مربیان تربیتی و مددکاران اجتماعی در اوقات فراغت و فرصت‌های مقتضی با زندانیان تماس گرفته و با وعظ اخلاقی و مذهبی نسبت به تزکیه نفس و تحکیم مبانی ایمانی و اعتقاد آنان بر خداشناسی تلاش و کوشش کنند. بر اساس ماده ۱۴۸ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها مصوب ۱۳۸۴ هنگام پذیرش محکوم، دین رسمی او در برگه پرسشنامه درج و به‌منظور تقویت و تحکیم مبانی دینی محکومان و اجرای آداب و مراسم دینی، آنان با جلب کمک وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به‌وسیله مسؤولان مربوط در زندان تسهیلات لازم به‌منظور انجام امور واجب مذهبی آنان فراهم می‌گردد. همچنین بر اساس ماده آیین‌نامه مذکور، ۱۳۷: «محکومان در مدت اقامت خود در مؤسسه یا زندان با توجه به مدت محکومیتشان و کیفیت و نوع برنامه‌های آموزش علمی، دینی و فنی، حرفه‌ای پیش‌بینی‌شده در زندان‌ها به فراگیری سواد و ادامه تحصیلات علمی، دینی و حرفه‌ای اشتغال خواهند داشت». بر اساس ماده ۷۴ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۸۰ ساعات مشخصی برای انجام فرایض مذهبی در نظر گرفته شده است. فراتر از آن، بر اساس ماده ۱۵۰ آیین‌نامه اجرایی مذکور: «هر محکومی که دارای یکی از ادیان رسمی کشور باشد در صورت لزوم می‌تواند تقاضا نماید تا پس از موافقت رئیس زندان نماینده مذهبی او در مؤسسه یا زندان حضور یافته در اجرای آداب و مسائل مذهبی او را هدایت و ارشاد نماید.» همچنین در ماده ۲۱۴ تصریح شده است که «اهتمام به شرکت در نماز جماعت و سایر مراسم مذهبی به‌عنوان یکی از شرایط اعطای مرخصی در نظر گرفته شده است.» مطابق ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰، «در اجرای تعالیم عالیه اسلام، اصول قانون اساسی و قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران و موازین حقوق بشر اسلامی و حقوق شهروندی، برنامه‌ها و

دنیوی و اخروی تسری می‌یابد (اعرافی، ۱۳۹۰: ۲۴). در حوزه برنامه‌های اجتماعی که مهم‌ترین اثر را در هنجارمندی نوجوانان کانون دارد ضروری است نحوه اصلاح رابطه با خود، خانواده و سایر مردم و نیز جامعه به‌عنوان بستر زندگی اجتماعی، مبتنی بر باید و نبایدهای دینی آموزش داده شود.

اصلاح نگرش و تقویت باورهای دینی اساسی‌ترین راهکار زیر بنایی برای تقویت خود پایی و دوری از گناهان و جرایم و آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌رود. شهید مطهری در این زمینه می‌گوید: «اخلاق و عدالت بدون ایمان مذهبی مثل نشر اسکناس بدون پشتوانه است. ایمان مذهبی که آمد، اخلاق و عدالت هم می‌آید. آن وقت ما می‌بینیم در اسلام مسأله پرستش خدا به‌صورت یک امر مجزا از اخلاق و عدالت قرار داده نشده است» (مطهری ۱۳۶۵: ۹۵-۹۲).

پس از خداشناسی و خداباوری، خودشناسی یا خودباوری نیز از تدابیر پیشگیرانه به شمار می‌رود. خودشناسی، انسان را با توانمندی‌های خود آشنا می‌کند و درعین حال به نقاط ضعف و رذایل اخلاقی و صفات و خصوصیات ناهنجار نفسانی واقف می‌سازد، شخصی که کرامت نفس دارد تن به ذلت نمی‌دهد. حضرت علی (ع) در این مورد می‌فرماید: «هر کس به حساب نفس خود رسیدگی کند به عیب‌هایش آگاه شود» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵: ۲۵۸).

می‌توان به اصلاح نگرش به دنیا و آخرت نیز اشاره کرد. تلقی هر انسانی از دنیا، اهداف و سیاست‌ها و راهبردهای او را در طول حیاتش تعیین خواهد کرد. کسی که دنیا را غایت خلقت ببیند تمام تلاش خود را خواهد کرد تا به انتفاع حداکثری از لذایذ دنیوی برسد و هیچ مانعی سد راه وی نخواهد شد. نگرش به آخرت همانند نگرش به دنیا از مبنایی‌ترین باورهای هر شخص به شمار می‌رود. اعتقاد به آخرت و یقین و باور به آن، عامل مهمی برای اقوی الهی و مقاومت در برابر وسوسه جرم و کج‌روی است.

باشد. برای اینکه زندانی به این امر متقاعد شود طبعاً لازم است قبل از هر چیز مسؤولیت خود را پیش وجدان خویش و در مقابل اجتماع خود بپذیرد. نسبت به کسانی که خود را در مقابل اجتماع مسؤول نمی‌دانند مریبان و مسؤولان اداره زندان سعی خواهند کرد تا به آن‌ها بفهمانند که در هر اجتماعی نظمی وجود دارد که باید حاکم بر روابط افراد آن اجتماع باشد و همه افراد اجتماع باید از آن متابعت نمایند. مریبان مذهبی و اخلاقی زندان موظف‌اند که در اجرای برنامه‌های مربوط، با همکاری مسؤولان امر نسبت به تهذیب اخلاق، تزکیه نفس، آموزش و پرورش، ارتقاء سطح اطلاعات و مهارت علمی و فنی زندانیان کوشش‌های لازم را به عمل آورده ضمن درخواست وسایل مورد لزوم جهت تحصیلات علمی و حرفه‌ای در تهیه آن‌ها از طریق واحدهای مربوطه و در صورت لزوم جلب همکاری سایر سازمان‌های دولتی اقدام به عمل آورند. این مهم از دیرباز مورد توجه قانون‌گذار بوده و در آیین‌نامه‌های مختلف سازمان زندان‌ها به این موارد اشاره شده است. هر محکومی که دارای یکی از ادیان رسمی کشور باشد می‌تواند در آسایشگاه عمومی یا انفرادی خود یک جلد کتاب آسمانی، کتاب دعا، سجاده و مهر نماز برای اجرای امور واجب مذهبی خود نگهداری نماید. هر محکومی که دارای یکی از ادیان رسمی کشور است در صورت لزوم می‌تواند تقاضا نماید تا پس از موافقت رئیس زندان نماینده مذهبی او در مؤسسه یا زندان حضور یافته در اجرای آداب و مسائل مذهبی، او را هدایت و ارشاد نماید.

#### ۴-۲- اصلاح نگرش زندانیان به جهان هستی، خویشتن و دنیا و آخرت

باید توجه نمود که منظور از تربیت دینی در بحث حاضر صرفاً آموزش و فراگیری امور عبادی و توحیدی نیست. بلکه دیدگاه فقه تربیتی به تمام جنبه‌های شخصی و شخصیتی توسیع یافته و دامنه شمول به همه امور مورد نیاز برای زندگی

## ۳-۴- تربیت دینی و آموزش خودکنترلی

تقویت ایمان مذهبی از بهترین و قوی‌ترین ابزارهای کنترل زندانیان است و این کار با حاکم کردن محیطی عطرآگین از معنویات و روحیات سالم ممکن است. روشن است که در موعظه و هدایت زندانیان تبهکار، روش‌هایی که برای جوانان با ایمان و معتقد کاربرد دارد بی‌اثر خواهد بود. در عوض باید با روش‌هایی که با خلیقات و سطح فرهنگی زندانیان تناسب دارد مثلاً تقویت روحیات جوانمردی و از خودگذشتگی و فداکاری و غیرت و عزت‌نفس و امثال این‌ها هدف فوق را دنبال کرد. در این تبلیغات لازم است که بر جنبه‌های مثبت تأکید شود چراکه زندانی در شرایطی منفی قرار دارد و القای مطالب منفی ممکن است ناخواسته او را به عکس‌العمل دفاعی وادارد. یکی از روش‌های تربیتی که برای اصلاح خطاکاران به کار می‌رود، برجسته کردن افراد موفق و صالح است. این عمل سبب می‌شود که افراد منحرف به قبیح بودن عمل خود پی برده و هم‌چنین حس رقابت برای انجام رفتارهای بهنجار ایجاد شود. از طرفی چون جامعه نیاز به الگو دارد وقتی در جامعه‌ای الگوی مناسب ارائه نشود، افراد خطاکار الگو قرار می‌گیرند. در احادیث هم به مواردی اشاره شده است. امام علی (ع) در این زمینه دستور کلی می‌دهند و می‌فرمایند: «بدکار را با پاداش دادن به نیکوکار از کار بد بازدار» (سید رضی، ۱۳۸۶: ۱۷۷). با توجه به مطالب فوق، از آنجاکه انسان‌ها مایل به تطبیق ساختن اعمال خود با دیگران هستند، اگر در جامعه الگوی مناسبی ارائه نگردد الگوهای نامناسب و در مواردی بسیار مخرب جانشین می‌شود.

انسان را با روش‌های تربیتی می‌توان به‌سوی ارزش‌ها سوق داد. درواقع تربیت یکی از ارزشمندترین واقعیت نظام هستی است که در همه‌چیز قابل پیاده شدن و ثمره دادن است. امام علی (ع) می‌فرمایند: در تربیت نفس و تربیت افراد جامعه باید شتاب کرد و تربیت را از هر کار دیگری مقدم داشت، زیرا

ممکن است آداب و روش‌های زشت و ناروا دل‌های پاک را آلوده سازد و تربیت و سازندگی را سخت گرداند (دشتی، ۱۳۷۹: ۱۰).

اصلاح از بیرون، کامل و موفق نخواهد بود مگر اینکه همراه با اصلاح از درون باشد. کسانی که به یکی از این دو جنبه تأکید می‌کنند با یک بال پرواز می‌کنند. در روایتی امام علی (ع) می‌فرمایند: «آگاه باشید آن کس که به خویش کمک نکند و واعظ و مانعی از درون جانش برای او فراهم نگردهد، از سوی دیگران برای او واعظ و مانعی نخواهد بود» (سید رضی، ۱۳۸۶، ۹۰). بنابراین نظارت دیگران تنها هنگامی نتیجه مطلوب را به دنبال خواهد داشت که در درون نیز، نیروی بازدارنده‌ای حاکم باشد. با آموزش این مبانی به مجرمین می‌توان از طریق خودکنترلی در اصلاح و عدم تکرار جرم کمک کرد.

## نتیجه‌گیری

اسلام هدف از ارسال انبیاء را اصلاح می‌داند. درواقع اقدامات اصلاحی باید در راستایی حرکت نماید که در اسلام تبیین شده است و اگر از مسیرش خارج شود، افساد که در مقابل اصلاح است را موجب می‌شود. هم‌چنین این اصلاح باید با تمسک به تعالیم آنان و کتاب الهی انجام شود. دین‌داری، پیامدهایی در دو سطح فردی و اجتماعی دارد. در سطح فردی، می‌توان به آثاری چون آرامش روانی، خشنودی و رضایت از زندگی و معنا بخشیدن به آن، تفسیر صحیح از مرگ و سلامت جسمانی اشاره کرد. در سطح اجتماعی نیز می‌توان از نوع‌دوستی، انسجام اجتماعی و حس مسؤولیت‌پذیری و کاهش جرم و بزهکاری نام برد. بر این اساس دین را باید مهم‌ترین عامل حفاظت‌کننده در برابر شرایط هنجارستیز دانست.

برنامه‌های مذهبی سازمان زندان‌ها با متوجه ساختن انسان به‌نظام ارزش‌ها و پاداش‌های معنوی و قرار دادن آن‌ها در بستر مراسم و آیین‌های خاص، دین‌داران را از نوعی حمایت



**ملاحظات اخلاقی:** موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

**تعارض منافع:** تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

**سهام نویسندگان:** نویسندگان مقاله به صورت مشترک مقاله را نگارش کرده و مسؤولیت ارائه مطالب بر عهده نویسنده مسؤول مقاله می‌باشد.

**تشکر و قدردانی:** از تمامی کسانی که باعث غنی‌تر شدن محتوای مقاله حاضر شده‌اند، تقدیر و تشکر نمایم.

**تأمین اعتبار پژوهش:** این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

#### منابع و مأخذ

- ابراهیم‌زاده، عبدالله (۱۳۸۷). دین‌پژوهی. جلد اول، چاپ سوم، تهران: انتشارات اداره آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.

- اسدی غلامی، نصر الله (۱۳۷۴). «نقش سازمان زندان‌ها در پیشگیری از وقوع جرم». *مجله اصلاح و تربیت*، ۱۱: ۱۱-۱۳

- اصغری، محمود (۱۳۸۵). «شناخت کارکرد دین و تأثیر آن بر احیای ارزش‌ها از منظر شهید مطهری». *مجله پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، ۵۷: ۱۵۴-۱۲۹

- اعرافی، علیرضا (۱۳۹۰). «تأثیرات فقه بر مسائل دانش تربیت». *پژوهش‌نامه فقهی*، ۵: ۳-۳۴

- بیرامی، منصور؛ قربانی، حسین و جعفری، پریناز (۱۳۹۰). «بررسی رابطه بین حساسیت مذهبی با ناامیدی و صفات شخصیتی نوجوانان بزهکار کانون اصلاح و تربیت استان آذربایجان غربی». *نشریه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، ۱۴: ۵۵-۶۶

عاطفی برخوردار ساخته، موجب می‌شود که توان تحمل ناکامی‌ها در فرد افزایش یابد و فرد به دنبال رسیدن به اهداف اخروی، لذت‌های آنی زودگذر را زیر پای بگذارد، کمتر دچار ناامیدی و آشفتگی خاطر شود و به دنبال ارضاکنده‌های مشروع برای خود باشد و در نتیجه برای رسیدن به اهداف خود دچار انحراف نشود. برنامه‌های مذهبی سازمان زندان‌ها از یک‌سو با ایجاد دل‌بستگی عاطفی افراد به یکدیگر و از سوی دیگر بامعنی دادن به هنجارها و منسجم کردن پیروان خود از راه ایجاد و تقویت مفاهیم اخلاقی مشترک میان آنان، از نظام اخلاقی جامعه محافظت می‌کند. و در نهایت باعرضه هنجارها و ارزش‌های خاص خود به پیروان خویش مانند ارزش‌هایی درباره زندگی روزمره، مالکیت رفتار جنسی و نیز تقویت این ارزش‌ها و هنجارها، رفتار افراد را کنترل می‌کند. در دین نهادهایی مانند امر به معروف و نهی از منکر و توبه پیش‌بینی شده است که با اجرای صحیح این نهادها می‌توان از آن‌ها به‌عنوان راهکاری مؤثر در جهت پیشگیری از جرایم بهره برد.

مسأله تربیت دینی به‌عنوان یکی از زیرشاخه‌های فقه تربیتی در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. تسری این بحث به بزهکاران که به جهت شرایط جرم ارتكابی در زندان به سر می‌برند، باید به‌عنوان فرصتی در جهت باز اجتماعی نمودن پایدار این گروه از افراد در نظر گرفت. زندانیان کسانی هستند که بی‌شک از ظرفیت‌های خانوادگی و اجتماعی مناسب برای تربیت صحیح برخوردار نبوده‌اند، لذا مدت حضور ایشان در زندان را باید به‌مثابه فرصت مناسب در تنزیه فکری این افراد از تحریکات مجرمانه دانست و شکل‌دهی هویت دینی و تکوین شخصیت متعالی در این افراد بهترین تدبیر پیشگیرانه در این خصوص است.

- تی، دیوید ایوانز و دیگران (۱۳۷۹). «بررسی مجدد رابطه دین و جرم». فصلنامه حوزه و دانشگاه، ۲۳: ۱۴۲-۱۷۸.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۲). شریعت در آینه معرفت. چاپ اول، قم: موسسه فرهنگی رجا.
- دشتی، محمد. (۱۳۷۹). امام علی (ع) و مباحث تربیتی. چاپ سوم، قم: نشر موسسه تحقیقات امیرالمؤمنین (ع).
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه. چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ری‌شهری، محمد (۱۳۸۸). منتخب میزان الحکمه. جلد دوم، چاپ چهارم، قم: موسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث.
- زاهدی اصل، محمد (۱۳۸۰). «بررسی نظرات زندانبان نسبت به عملکرد کارگزاران و برنامه‌های ندامتگاه‌های قصر و اوین». مجله علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳(۸): ۴۷-۸۰.
- سلیمی، علی؛ داوری، محمد و ابوترابی، محمود (۱۳۸۸). هم‌نشینی و کج‌روی (نگاهی به دیدگاه‌های اسلامی و یافته‌های اجتماعی). چاپ اول، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سید رضی، شریف (۱۳۸۶). ترجمه و گردآوری نهج‌البلاغه. چاپ اول، تهران: کاشف.
- قبادیان، مسلم و روشن پور، امین (۱۳۹۵). «نقش نماز و سبک زندگی اسلامی در پیشگیری از بزهکاری و اصلاح مددجویان». فصلنامه مطالعات روان‌شناسی علوم تربیتی، ۲(۱۰): ۴۷-۵۸.
- کینگ، ساموئل (۱۳۵۵). جامعه‌شناسی. چاپ ششم، تهران: نشر سیمرغ.
- کی‌نیا، مهدی (۱۳۷۰). مبانی جرم‌شناسی. جلد دوم، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گودرزی بروجردی، محمدرضا (۱۳۸۷). آشنایی با تشکیلات قوه قضاییه و آئین‌نامه زندان‌ها. چاپ اول، تهران: انتشارات خرسندی.
- محمد نژاد، پرویز (۱۳۸۳). «حقوق زندانبان (محکومان) در آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور». مجله اصلاح و تربیت، ۳(۳۵): ۳۸-۴۰.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۵). آزادی معنوی. چاپ سی و ششم، تهران: انتشارات صدرا.
- معظمی، شهلا (۱۳۹۲). بزهکاری کودکان و نوجوانان. چاپ نهم، تهران: نشر دادگستر.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۵). اخلاق در قرآن کریم. جلد اول، چاپ چهارم، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابیطالب.
- میر کمالی، علیرضا و حسینی، انسیه (۱۳۹۴). «کانون اصلاح و تربیت از منظر پیشگیری رشد مدار». پژوهش‌های حقوق کیفری، ۴(۱۳): ۹۵-۱۲۰.
- یاوری، سمیرا؛ نوری، ربابه و حسن‌آبادی، حمیدرضا (۱۳۹۴). «مدل ساختاری مصرف مواد در دانشجویان: نقش معنویت، الگوگیری اجتماعی نگرش به مواد». فصلنامه اعتیاد پژوهی، ۹(۳۳): ۱۵۴-۱۶۴.